

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐSÉG: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH LAJOS U. 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
CSOMA ÁTILLA ÉS LŐRINCZ RÓBERT

MEGJELNIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

Dunakeszi jégvágók

A jég évszázadokon át fontos kelléke volt a háztartásoknak, mint a tartósítás egyik alapvető eszköze. Egy nagyon érdekes, ma már archaikusnak ható tevékenység is kötődött hozzá, a jégvágás. Ez tipikusan közösségi munka volt, általában több család férfitagjainak részvételével zajlott, hisz egy-két ember bajosan tudott volna megbirkózni a feladattal. A jég kitermelése nem igényelt különösebb szakértelmet, az erre vállalkozóknak csak egy kis jártasságra volt szüksége. Ismerni kellett viszont azokat az öblöket, ahol a Duna vize hamarabb és vastagabbra fagyott. Ez a fajta munka tipikusan januárra, februárra esett, mivel a jég a folyón csak ebben az időszakban érte el a kellő vastagságot. Ekkor kellett annyi jeget kitermelni, hogy az elég legyen a falunak az év többi részében. A kitermelt jeget gumirádlis lovas kocsin szállították a községi jégverembe (kis kép), ahonnan mindenki előre meghatározott mennyiséget vihetett magával. Az arányok megfelelő érzékeltetése kedvéért: egy 1912-es alagi községi határozat szerint naponként 50 kiló jeget lehetett kiadni a községi jégveremből. A lent közölt fotó ennél később, éppen ötven esztendővel ezelőtt, 1959 telén készült, és a dunakeszi jégvágókat örökíti

meg. Szerencsére a fényképen szereplő személyek egy kivétellel mind beazonosíthatók. Balról állva Tóth János, M. Tóth István, Pipó János, Tóth György és Kövesdi László fuvaros látható, a demizsonnal jobbról a szintén fuvaros Tóth Pál és Balázs József ül. A kép érdekessége, hogy a rajta látható egyik jégcsáklya szép állapotban ma is megtekinthető a Révész István Helytörténeti Gyűjtemény anyagában.

(a szerkesztők)

TARTALOM:

Dunakeszi jégvágók	1
LŐRINCZ Róbert	
A Beniczky házaspár tragédiája ...2	
MRÁV Zsolt	
Az „előretolt helyőrség”	4
SOMODI Elekné	
A K. László család története	6
CSOMA Attila	
Új nevek az alagi hősök listáján...8	
SZŐKE Kálmánné	
Múltidéző emlékek városunk hely- történeti gyűjteményében III. rész 9	
HORVÁTH Lajos	
Alagi Bekény Benedek, Janus Pannonius verseinek kiadója10	
SZAKÁLL Lászlóné	
A gyártelepi katolikus egyházköz- ség és a Jézus Szíve templom törté- nete II. rész	11

SZÁMUNK SZERZŐI:

CSOMA Attila - könyvtáros
HORVÁTH Lajos - a Magyar Or-
szággyűlés Hivatala ny. szakfőta-
nácsosa
LŐRINCZ Róbert - könyvtáros
MRÁV Zsolt - a Magyar Nemzeti
Múzeum régész-szakmuzeológusa
SOMODI Elekné - ny. pedagógus
SZAKÁLL Lászlóné - ny. iskola-
igazgató
SZŐKE Kálmánné - ny. tanár,
igazgató

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
1000 példányban

Felelős szerkesztő:

Csoma Attila és Lőrincz Róbert

Kiadja: Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár

Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Csonka Mária

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter ny. Budapest

ISSN 1789-9230

E-mail: szemle@mail.dkvk.hu

A lap megjelenését támogatja
Dunakeszi Város Önkormányzatának
Művelődési és Közoktatási Bizottsága

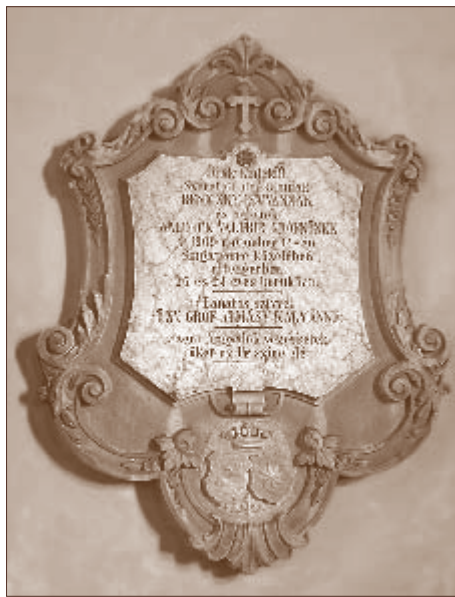
A címlapon a Révész István Helytör-
téneti Gyűjtemény fotói láthatók.

LŐRINCZ RÓBERT

A Beniczky házaspár tragédiája

Egy alagi emléktábláról

Az alagi Szent János-, más néven lovaregyleti kápolnát, három grófi család – a Pejacsevich, az Almássy és a Cziráky – adományából építették 1906-ban. Az épület falán két tábla emlékeztet a lóversenyzés kapcsán Alaghoz ezer szállal kötődő familiák egykori tragédiáira. A templom- és a helytörténet mindkét eseményt kapcsolatba hozza a kápolna alapításával, holott valójában csak az egyik köthető hozzá, melynek Czirákyné gróf Almássy Erzsébet állíttatott emléket. Lánya, Cziráky Johanna 1901-ben fiatalon hunyt el, alig egy évvel az alagi gróffal, Pejacsevich Alberttel kötött házasságkötése után. A másik táblán – amely Johanna unokatestvérének, Beniczky Istvánnak és feleségének emlékét őrzi, s egyben mostani írásunk tárgya – özv. gróf Almássy Kálmánné sorai olvashatók.

Az emléktábla az alagi kápolnában

„Örök emlékül szeretett unokámnak, Beniczky Istvánnak és nejének, Waldeck Valéria grófnőnek, [akik meghaltak] 1909. november 14-én Singapoore közelében a tengerben, 26 és 23 éves korukban.” Az itt szereplő dátum helytelenül 1900. szeptember 14-ének írva került a történeti anyagokba, ez vezethetett a fent említett félreértelmezéshez. A szörnyű esemény valójában három esztendővel a kápolna felépítése után történt. De ki is volt a táblán említett fiatal pár, és mi történt azon – a szinte napra pontosan száz évvel ezelőtti – végzetes, távol-keleti hajnalon?

1909. november 14-én, a La Seyne nevű francia postagőzös megszokott útvonalán haladt az Indonéz szigetvilág hajnali sötétjében célállomása, Szingapúr felé. Két nappal azelőtt indult Jáva szigetéről, s már csak 80 mérföld volt hátra, csak néhány óra kellett volna, hogy megérkezzen. A holdtalan éjszakán a tenger nyugodt volt, az ör-

szemek kivételével szinte mindenki aludt a hajón, köztük egy fiatal magyar nászutas pár, Beniczky István és felesége is. Az ifjú Szolnok megyei földbirtokos és Waldeck Valéria grófnő 1908 nyarán kötöttek házasságot, majd rögtön egy hosszú, föld körüli nászútra indultak. Több mint egy éve járták már a világot, számos kontinenst és várost felkeresve. Budapestről Bécsbe, majd Németországot és Dániát érintve Norvégiába utaztak. Innen egy hosszabb londoni és párizsi tartózkodás után a Szezei-csatornán áthajózva Ceylon szigetére érkeztek. Kína nagyobb városainak felfedezése után Japán felé vették útjukat, ahol 1909 áprilisában együtt uszonnázhattak a japán császári párral és a japán miniszterelnökkel. A Hawaii- majd a Fiji-szigeteken töltött hetek után Új-Zélandra, Ausztráliába, majd innen Indonéziába, Jáva szigetére hajóztak. A honvágy azonban lassan felülkerekedett a kalandvágyon, István és Valéria már a hazatérést tervezgették. A Jáván töltött hetek után a Szingapúrba induló postahajóra, a La Seyne-re szálltak. Az első osztályon, az elsőtiszt és a hajóorvos szállása mellett foglaltak kabint. A gőzös gyorsan haladt velük nem sejtett végzetük felé. Az utolsó hajnalon már a Szingapúrhoz közeli Rhio szorosban jártak, amikor fél négy körül hirtelen szörnyű ütés rázta meg a hajót. Az ellenkező irányba haladó brit Onda gőzös hatalmas erővel csapódott a La Seyne oldalába, felszakítva annak oldalfalát. A hajótestbe félelmetes dübörgéssel ömlött a víz, a gőzös azonnal süllyedni kezdett. Az alvástól még kába utasok között rövidesen pánik tört ki, sokan gondolkodás nélkül vetették magukat a tengerbe. A hajó kazánja felrobbant, többen ekkor veszítették életüket.

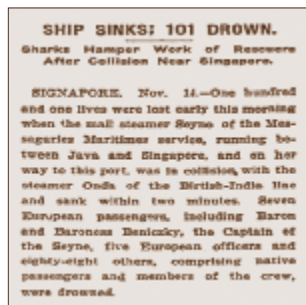

Beniczky István és felesége gróf Waldeck Valéria

A szerencsétlenül járt La Seyne gőzös

Néhány perccel az ütközés után a La Seyne elmerült a habokban. Érdeemes megemlíteni, hogy a francia gőzös 9 évvel korábban ugyanezen a helyen zátonyra futott, de akkor minden utasát, és a hajót is sikerült megmenteni. Most egészen más-hogy történt. Az Onda lámpákkal felszerelt csónakjaival az angol tengerészek megkezdték a túlélők kimentését a roncsokkal teli vízből. A tenger hemzsegett a cápáktól, sokakat ezek marcangoltak szét. Mindössze 61-en éltek túl a szerencsétlenséget, 101-en veszttek oda, köztük Beniczky István és felesége is.

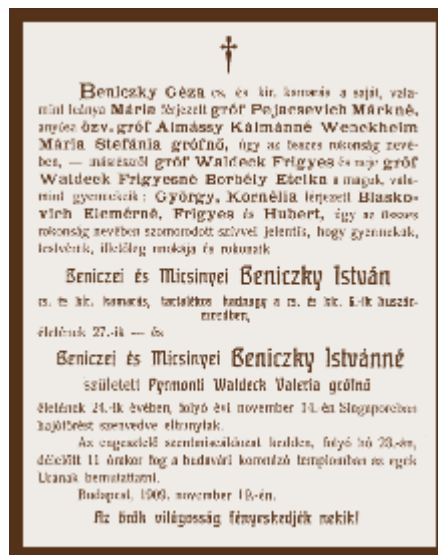

A New York Times cikke

A katasztrófa híre azonnal bejárta a világsajtót. A *New York Times* másnap címlapon tájékoztatott a történetéről, kiemelve a magyar pár nevét az áldozatok között. A *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló* november 16-án hozta a szerencsétlenség híreit, de még nem tudták pontosan beazonosítani, ki lehet a halottak között említett Beniczky házaspár. A fiatalok családjai kétségbeesve várták a híreket, abban reménykedve, hogy István és Valéria bár jegyüket megváltották és így nevük bekerült az utaslistába, esetleg lekéshették a hajót, vagy más okból nem szálltak fel az utóbb szerencsétlenül járt gőzösré. Beniczky István apja, Beniczky Géza, a bécsi angol nagykövetséghez táviratozott, és a szingapúri osztrák magyar konzulátushoz is kérdést intézett. Keller István országgyűlési képviselő, Beniczky István ügyvédje, Jáván tudakozódott a házaspár után. A tragikus halálhírt rövidesen a jávai osztrák-magyar konzulátus távirata erősítette meg: „Sind verunglückt” szólt a fájdalmas, rövid üzenet, azaz „Szerencsétlenül jártak”.

A házaspár tragikus sorsa sok előkelő családot borított gyászba. Beniczky István nagyanyja, az alagi emléktáblát állító gróf Almácssy Kálmánné Wenckheim Stefánia hat gyermeke közül Mária volt István édesanyja. Másik leánya, Erzsébet (Czirák Jánosné), az alagi kápolna építéséhez köthető emléktáblán szereplő, fiatalon elhunyt Pejácsevich Albertné Czirák Janka édesanyja volt. (Érdekesség, hogy Pejácsevich Albert második felesége Almácssy Mária, szintén Wenckheim Stefánia egyik unokája volt.) Beniczky István húgát, Annát, gróf Pejácsevich Márk, a volt horvát bán fia vette nőül. Valéria nővére, Waldeck Kornélia, a Kincsem-tenyésztő Blaskovich földbirtokos család tagjának, Blaskovich Elemérnek volt a felesége. A gróf Waldeck-család, a holland királyi dinasztiával is rokonságban állt, Emma anyakirályné, születési nevén Waldeck-Pyrmont hercegnő révén.

1909. november 23-án, délelőtt 11-kor a gyászpompával bevont Mátyás-templomban – Nemes Antal apátplébános celebrálásával – gyászistentiszteletet tartottak a Beniczky-párrért. Szinte az egész magyar arisztokrácia képviseltette magát. A Waldeck és a Beniczky családon kívül jelen voltak az Esterházy és az Odescalchi hercegi-, a Wenckheim, az Andrásy, a Széchenyi, a Majláth, a Pallavicini, a Zichy, a Pejácsevich, az Almácssy, a Csekonics, a Károlyi, a Batthyány és a Czirák grófi-, valamint a Blaskovich és Justh nemesi családok tagjai is. A főoltár előtt díszes ravatalt állítottak, melyet számtalan gyertyaláng fénye világított meg.

A család által közzétett gyászjelentés

A tragédia utáni évben egy érdekes és egyben szívszorító könyv látott napvilágot *Emléklapok a Beniczky párról* címmel. A mindössze 200 számozott példányban megjelent összeállítás – melyet a Waldeck család ismerőse, gróf Kuún Gézáné gondozott – Valéria leveleit tartalmazza, melyeket az útról küldött a tiszaroffi családi birtokra anyjának és testvéreinek. A tragikus végkifejletet ismerve az írások megindító pillanatokat okoznak az olvasó számára. A levelek mellett, hogy pontosan és élvezetes stílusban dokumentálják a nászút szinte minden eseményét, észrevétlenül hoznak közel hozzánk egy mindig életvidám ifjú hölgyet, és hű közvetítői a hozzátartozók iránti feltétlen ragaszkodásnak, szeretetnek. A könyvben szintén közölt főkonzuli levél egy megrendítő történetről is beszámol. Az egyik túlélő, a La Seyne főpincére elmesélte, hogy a katasztrófát megelőző napon a poggyásztérbe kísérte Valéria grófnőt, hogy a behajózáskor a csomagjaiban felejtett iratait – a Szingapúrba történő belépéshez – magához vehesse. Nem gondolta, hogy soha többé nem lesz rájuk szüksége...

„Ne busuljanak Öregem, ha hazakerülünk én majd mindenkit felvidítok, csak türelem. Csak addig el ne felejtsek már kérem!” – üzent néhány hónappal a szerencsétlenség előtt Valéria bátyjának, Hubertnek, egyik levelében. Most, a tragédia száz éves évfordulóján, a történet felidézésével, talán az ő kérésének is eleget teszünk.

Felhasznált források:

Emléklapok a Beniczky párról. Összeáll.: Kuún Gézáné, Kolozsvár, 1910.

Sillages 1. Les Pionniers. Szerk.: Ferrier, Marc, [s.l.], 1994. 167-168.

The New York Times, 1909. nov. 15.; 1900. febr. 11.

Pesti Hírlap, 1909. nov. 16-24.

Pesti Napló, 1909. nov. 16-18.

MRÁV ZSOLT

Az „előretolt helyőrség” - késő római kikötőerőd Dunakeszin

Akik a Duna bal partja mentén, a Dunakanyar kirándulóhelyeire utaznak, nem számítanak arra, hogy a Római Birodalom határfolyójának, a Dunának túlsó partján is római katonai erődítmények romjaival találkozhatnak. Ilyen látványos maradványok már nemcsak Budapesten, a Március 15. téren vagy Verőcén láthatók, hanem Dunakeszin, a Dunasor közelében is. Az itt feltárt és helyreállított kikötőerőd a római Duna határ magyarországi szakaszán egyelőre az egyetlen „magántulajdonban” levő műemlék, amely az UNESCO Világörökség programjába is bekerült.

A Dunántúlt és a Duna folyó jobb partját a római hadsereg a Kr. u. 1. században több lépcsőben szállta meg. A Dunakanyar stratégiai jelentősége azonban csak a 4. században értékelődött fel. A század második harmadában elkészült az Alföldön lakó szarmaták területét észak és kelet felől határoló sáncrendszer, amelyet a népmondákban Csörsz- vagy Ördögárokknak is neveznek. A sáncokat látható határvonalnak szánták, amelynek ereje nem az árkaiban vagy a földtöltésében rejlett, hanem abban, hogy sérthetlenségét a Római Birodalom garantálta. A sánc legkorábbi vonala Dunakeszitől délre érte el a Dunát, itt húzódott ekkor a Rómával hol szövetséges, hol ellenséges viszonyban álló germán kvádok és a velük mindig összetartó szarmaták határa.

Az erőd falmaradványa és emléktáblája a Duna-parton

A Dunakanyar és környéke a katonatisztból lett császár, az „erődépítő” I. Valentinianus (364-375) idején néhány évig a Birodalom történetének sorsfordító színtere lett. A császár erődítési tervei ugyanis nem korlátozódtak a Birodalom határvonalára, hanem a Szentendrei-szigetet és a barbárok földjeit is be akarta vonni a provincia védelmi rendszerébe. I. Valentinianus stratégiai célja az alföldi sánc vonalának előretolása és a Duna túlsó partján, a két sánc közé eső területen egy közvetlen római katonai ellenőrzés alatt álló zóna kialakítása volt, amellyel elválaszthatta egymástól a megbízhatatlan kvádokat és szarmatákat. Az előretolt új katonai terület központi támaszpontját, egy hatalmas, 450 x 300 méter nagyságú, ovális alaprajzú erődöt a mai Göd városa mellett el is kezdték építeni, de a kvádok határozott tiltakozására a munkálatokat leállították. A kvádok sérelmezték, hogy egyoldalúan, megállapodás nélkül került sor az erődépítésre. A tiltakozástól a kvádok királyának meggyilkolásán és véres háborúkon keresztül egészen a császár haláláig ívelő konfliktus mind e nagyszabású terv körül forgott, amely végül sok emberéle-

A Dunakanyar védelmi rendszere a 4. században

tet, köztük a császárt követelve teljes kudarcba fulladt. Ezt bizonyítják a gödi erőd feltárt maradványai, amelyek arról tanúskodnak, hogy az erőd végül sohasem épült fel, éppen csak megkezdett munkálatai az alaprajzi kitűzés állapotában megakadtak. A valentinianusi stratégiai terv első lépéseként kerülhetett sor a Duna partján, a gödi erődtől mindössze néhány kilométerre található folyami átkelő megerősítésére. Az átkelő jobb parti erődje, a Szentendrei-szigeten fekvő Horányi révnél, míg ellenerődje a mai Dunakeszin, a Dunasor 28-31. számú telkeken épült fel, pontosan egymással szemben. Hogy milyen előnyösen választották ki a két erőd pozícióját, jól mutatja az a tény, hogy ugyanott ma is révátkelő működik. A kiserődöt a gödi erőd munkálataihoz, majd fenntartásához szükséges átkelések, kikötések biztosítására és a határforgalom felügyeletére építették. Az építkezésekhez az építőköveket a Visegrádi-hegységben szedték össze, a tetőtégelákat valahol Valeria provinciában, a falazótégelákat pedig Vindobona (a mai Bécs) téglavetőiben égették, és onnan hajóval szállították a helyszínre. Míg a tragikus események végül megakadályozták a gödi erőd felépítését, a horányi és a dunakeszi kiserődök kisebb méretűknél és korábban megkezdett munkálataiknál fogva elkészültek, és helyőrséget kaptak.

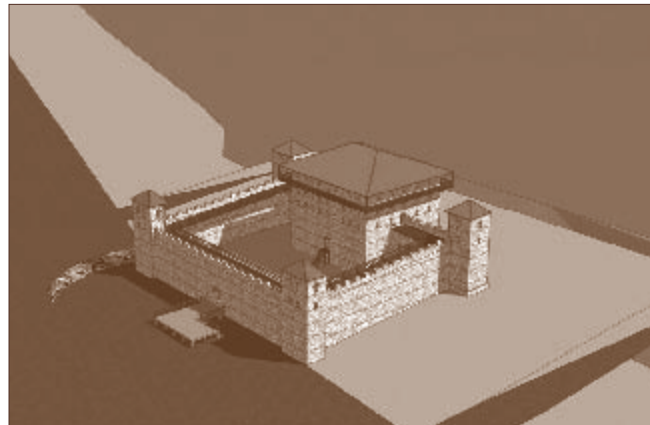
A Dunakeszin 2002-től zajló régészeti ásatások alapján viszonylag pontos képet alkothatunk arról, hogyan is nézhetett ki ez a kiserőd, amely alaprajzát tekintve a késő római kikötőerődök típusába tartozik. Ezeknek az erődítményeknek a központját egy nagyméretű központi torony alkotta, amelynek rövidebb oldalaiából két ellentétes irányba egy-egy szárnyfal indult. Az átlagosan 8-12 m hosszú szárnyfalak végén négyzet alaprajzú saroktoronyokat építettek. A saroktoronyokból egy belső udvart képezve két hosszabb fal fut egészen a folyóig. Ez a típuserőd nem ismeretlen, mivel I. Valentinianus uralkodása alatt több is épült belőlük a Rajna-vidéken és a Kelet-Dunántúlon, az egykori folyó menti Valeria provinciában.

Az 50,5 x 43 méter alapterületű dunakeszi kiserődöt nyugat felől a Duna, északról egy mély patakmeder, keletről és

délről pedig az erőd árka határolta, de ezt még nem sikerült megtalálnunk. Teljesen feltárhattuk viszont a partoldal tetejére épült délkeleti saroktoronyt, amelynek alaprajza 5,36 x 5,7 m nagyságú, alaprajza derékszögű trapéz. A torony 1,3 méter vastag felmenő falát az alapozási kiugrástól térdmagasságig igen alaposan és szilárdan megépítették. Ebben a magasságban vízszintes felületet alakítottak ki, amelyre szokatlanul – 40 cm-rel – vékonyabb, gyenge habarccsal falazott toronyfalat húztak fel, úgy, hogy mind a fal belső, mind a külső síkján 20-20 cm széles peremet hagytak. A saroktoronyból a Duna felé kiinduló 1,6 m vastag déli fal felmenő része helyenként közel 1,5 m magasságig megmaradt. Ez rendkívül ritka a gyakran teljesen kibányászott hazai római romok sorában. Az északi fal felmenő része is csak 1,3 méter vastag, 30 cm-rel keskenyebb, mint az alapja és a déli fal. Ennek a kívülről nem látszó „spórolásnak” az okát építőanyag vagy idő hiányában kereshetjük. Egyre több olyan régészeti adat utal arra, hogy a 374-375. évek eseményei félbeszakíthatták az építkezést és a kikötőerődöt csak a háborút követően fejezték be, már vékonyabb falakkal. A falazástechnikára jellemző, hogy a kövekből szabálytalanul rakott, helyenként téglá sorokkal kiegyenlített falazat fugáit mészhabarccsal gondosan kikenték. Az alapozási kiugrás követte az egykori partoldal lejtését, amely lehetővé tette a római kori part domborzati viszonyainak rekonstruálását. A Dunához lefutó déli fal 28 méter hosszan őrződött meg, amely a leghosszabban megmaradt az ismert kikötőerődök között. A helyreállított falszakasz a Dunasor 28-as számú ház alagsorában és a kertjében tekinthető meg.

Az erőd legfontosabb építészeti egységéről, a központi toronyról nagyon keveset tudunk, mivel ma két lakóház áll fölötte, szinte teljesen elfedve azt. Rómer Flórisnak 1877-ben egynapos ásatásra nyílt lehetősége, amelynek során a torony északi falát is feltárta. A felmenő falak külső oldalán fehér vakolatot látott, amelyen a fugákat vörös festéssel emelték ki. Ennek a kváderkő burkolatot imitáló architektúrális festésnek a létét az ideai ásatás is megerősítette, mivel a torony omladékból sok vörös festésű vakolatföredéket gyűjtöttünk. Rómer megtalálta a torony padlóját is, amelyet a parti fövényre fektetett téglákkal alapoztak, majd arra habarccspadlót terítettek. Nagy meglepetés volt, amikor 1985-ben kiderült, hogy a Dunasor 30. számú ház pincéje is római falakat rejt. Helyzetük alapján a maradványok csak a központi torony egyik belső sarkával, pontosabban annak alapozásával azonosíthatók. Az alapfalak vastagsága itt 3,5 métert is meghaladta, amelyet nem azért kellett ennyire vastagra építeni, mert attól féltek, hogy azt esetleg az ellenség áttöri. A szomszédos népek ugyanis nem ismerték az ehhez szükséges ostromtechnikát. A falak vastagságára azért volt szükség, hogy a védelem hatékonysága érdekében azokat minél magasabbra tudják felhúzni. A torony többemeletes építmény lehetett, amely a saroktoronyoknál legalább egy emelettel magasabbra nyúlt. Kevés régészeti adat áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy elképzeljük a kikötőerődök Duna felé eső oldalát. A folyó mederváltozásai általában a központi tornyokig elpusztították a vízhez közel eső, erózióknak jobban kitétt falakat. Sokáig úgy gondolták, hogy a kiserődök a mederig lefutó falak között teljesen nyitottak voltak, a hajók pedig a két fal által közrefogott, védett partszakaszon kötöttek ki. A képet ma már másképpen látjuk. Régi leírások és rajzok alapján tudjuk, hogy a dunafalvi kikötőerődben a Dunához lefutó falak végpontjánál egy-egy torony épült és azokat – a folyó felé lezárva az erőd belsejét – fal kötötte össze. Ugyanígy képzelhetjük el

a dunakeszi kiserődöt is. Az erőd kapuja a dunai front közepén kapott helyet, amely egy Dunába nyúló fakonstrukciójú mólóra nyílt, valahogy úgy, ahogy azt a rekonstrukciós rajz mutatja. Ide köthették ki azokat a hadihajókat (*lusoriae*), amelyekkel a helyőrség őrzéskorát tartotta. Az erődben szolgálatot teljesítő katonák minimális létszámát ezért egy hadihajó legénységében, 25-30 katonában határozhatjuk meg, de a falak között egy időben 50 főnél aligha tartózkodhattak többen.

A kikötőerőd rekonstruált képe

A kiserődök végétét nem véres ostrom és tűzvészrel kísért barbár támadás okozta, hanem a Római Birodalom hanyatlása, határvédelmének gyöngülése. A 4. század végén az újonchiány következtében nem jutott már katona a jobb parti határerődök védelmére sem. A megmaradt erők összevonása végett ezért kivonhatták a már feleslegesnek ítélt és állandó veszélynek kitétt előretolt erődítmények helyőrségeit. A saroktorony tetőzete a kiürítés után egy darabig még épségben a helyén maradt. A padlójára esett tetőtégla tömegéből álló vastag omladékrétegben nem találtunk szándékos pusztításra utaló elszenesedett gerendákat, megégett tetőcserepeket, ezért feltételezhető, hogy a tető a gerendázat előregedése után magától omlott össze. A Dunakanyar kikötőerődjei felépítésük után egy, legfeljebb két évtizedig lehettek használatban, majd felhagyták őket. Mindaz a hatalmas erőfeszítés, amellyel I. Valentinianus a Duna bal partján előretolt erődítmények sorát létesítette, hosszú távon végül is hiábavalónak bizonyult. A valentinianusi határvédelmi stratégia meghiúsulásával az új erődök nem tölthették be azt az összekötő szerepet, amelyre eredetileg felépültek. Az elkészült kikötőerődök ugyan ideig-óráig még szerepet kaptak a provincia határvédelmében, azonban idővel feleslegessé és kiszolgáltatottá váltak. A rendelkezésre álló erők sem voltak már elegendők megtartásukra. Feladásuk ezért törvényszerűen következett be, amelyben kezdeti tünetét láthatjuk a római határvédelem hanyatlásának majd felbomlásának.

2002-ben egy magánház építése során bukkantak véletlenül újra napvilágra a kikötőerőd rég elfeledett falai. A telken azóta sok minden történt. A ház tulajdonosa, Hirschberg Attila - hazai viszonylatban szokatlan és éppen ezért példaadó módon - nem érezte tehernek a római romokat, hanem vállalva a többletköltségeket az előkerült falakat és saroktoronyt házában alagsorában és kertjében helyreállította és a nagyközönség számára is látogathatóvá tette. A hajóval, kerékpárral és autóval könnyen megközelíthető kikötőerőd további turisztikai hasznosítását a világörökségi programba való bekapcsolása is elősegíti.

SOMODI ELEKNÉ A K. László család története

Dunakeszi községben már az egyházi anyakönyvezés bevezetése (1746) előtt is éltek László vezetéknevű családok. Az 1746 és 1758 közötti időszak anyakönyveit böngészve, tehát egy bő évtized alatt négy László István nevű személy élt egy időben, akiket csak a feleség neve alapján lehet így utólag megkülönböztetni. Ezek szerint a nagyobb dunakeszi paraszti családok – köztük a László család is – már ekkor több ágra szakadtak, s ez a felosztottság a mai napig fennmaradt. Ez esetben a ragadványnev vagy a feleség neve, illetve azok kezdőbetűje segítette a megkülönböztetést. Így alakult ki a B. (Boltos) László, Brinza László, N. (Nagy) László, Kis László, K. (Községközi) László elnevezés. Ezeket azonban hivatalosan általában nem tüntették fel. A családokban való eligazodást tovább nehezíti az a tény, hogy gyermekeiknek valamennyien ugyanazt a hat-nyolc nevet adták. Az első gyermek az édesapa ill. az anya keresztnévét vitte tovább. Ha korán elhunytak, a szülők ragaszkodtak ahhoz, hogy a később született gyermeküket ismét ugyanazzal a névvel anyakönyvezzék. A sok Erzsébet, Ilona, Katalin, Mária mellett üdítőnek tűnt egy-egy Dorottya, Angyal, vagy Apollónia. A férfiak között a József, János, István után feltűnő volt a László családban az Apollón, vagy Xavér név. A helyzetet tovább bonyolítják a rokonházasságok. Időnként első, gyakrabban második, harmadik unokatestvért választottak házas társul. Ebben a korban ritka volt, ha más faluból házasodtak. Ez esetben a katolikus Palota, Veresegyház, esetleg Fót kerültek szóba. Érdekességként még megemlítem, hogy az egyházi anyakönyvezés hosszú ideig a dunakeszi Szent Mihály-templom papjának feladata volt. Itt állították ki (írták be) Palota, Fót, Káposztásmegyer, és az akkor még alig lakott Alag lakosainak születési, esketési és halálzási anyakönyveit, sokáig latin nyelven. A Mária Terézia rendeletére 1770-ben készült Urbáriumban, tizenegy egészszelkes jobbágy között szerepel László István, aki valószínűleg a K. László család ezen ágának egyik őse. A 94 úrbéres család tagjai – társadalmi helyzetük alapján – már akkor is szoros rokoni kapcsolatban álltak egymással. A Száraz, Mogony, Tarcsai, Legindi, Tóth és más – egész- vagy félhelyes – jobbágyok már azokban az évtizedekben is egymás között házasodtak.

Írásom központjába a mellékelt fényképet szeretném állítani, melyet valószínűleg Kozman Ede családja keretezett be és ékesített jellegzetes dunakeszi díszítéssel. Ez az első képek egyike, amely tősgyökeres helyi paraszti családot ábrázol. Mégis, azt állítom, hogy a kép az „utolsó órában” készült. Id. László József és felesége, Száraz Veronika házasságuk 50. évfordulóján, az aranylakodalmuk alkalmából, 1913-ban hívta össze fiait és lányait, hogy az utókornak megörökítsék magukat. Az „utolsó órában”, hiszen egyrészt a családfő a következő évben elhunyt, másrészt azért, mert ez a család még a régi paraszti életformát, viseletet, szokásokat, erkölcsöt képviselte. Gyermekeik generációjában már nem játszott akkora szerepet a föld, már megjelentek azok a változások, melyeket a föld elaprózódása, a technika fejlődése kiváltottak. Vegyük szemügyre a képet! Magyaros, kissé „ázsiai” arcok, derűs, nyugodt kiállítás. Hat asszony, két férfi. Aránytalannak találnánk ezt, ha az adatok nem igazolnák, hogy Száraz Veronika házasságában még négy fiúnak is életet adott: József (1865), István (1869), János (1875), Ferenc (1882). Ők azonban nem éltek túl a csecse-

Az aranylakodalmon készült fénykép

mő- ill. gyermekkort. Nézzük azokat, akik a képen vannak! A felső sorban, balról (születési évük és házastársuk nevének feltüntetésével): Rozália (1867., Holovics István), Anna (1882., Asztalos József), Mária (1871., Vörös Lőrinc), Katalin (1873., Tarcsai András), Veronika (1886., Asztalos István), Julianna (1884., Holovics György). A két ülő fiatal férfi: József (1876., Góbis Katalin) és Mihály (1878., D. Száraz Mária). Aki ismeri a régi, helybéli gazdálkodó családokat, azonnal észreveszi, hogy módos, tisztességes családokba házasodtak, még testvérpárt is választottak. Valamennyiüknek ekkor már felnőtt gyerekeik voltak, mindannyian 3-8 gyereket neveltek. Egyedül Julianna családjában nem született utód.

A szülői ház valószínűleg a Vasút utca páratlan oldalán állt. Itt élt László Mihály családjával. A többiek a Fő út, Szent István út, a Piac tér, a mai Budai Nagy Antal utca, Táncsics utcákban laktak. Házaik közül – átépített formában – több még ma is áll, és ugyanaz a család lakja. Itt éltek életüket, dolgoztak, gyerekeket szültek, neveltek, temettek, imádkoztak, és ünnepeltek. Ápolták a rokoni kapcsolatokat. Gyermekeik általában dunakeszi párt választottak, a gazdálkodói életformától elszakadva azonban az első népes férfigeneráció tagjai között már volt közműves, harangozó, jogász, postamester, szabómester, lakatos, fuvaros, kocsmáros, fakereskedő, állomásfőnök és még sorolhatnám. Az azt követő generációból, az unokák közül egyre többen tették le az érettségit vagy szereztek diplomát. Életük párja gyakran már nem Dunakesziről származott. A dédunokák sora a szakmunkásoktól a diplomás végzettségükig terjed. Közös azonban a család mai tagjaiban, hogy jórészt ma is Dunakeszin élnek, és számon tartják származásukat.

A képen látható személyek közül kiemelném K. László Józsefet, aki közismert személy volt Dunakeszin, hiszen több ciklusban is (1926-tól) a község bírójává választották. (Innen származik a családnév K., mint községközi, előtaggal való megkülönböztetése.) Kellő vagyoni háttere, saját háza, tudása, szociális érzéke, becsületessége predesztinálta erre a posztra. Bohunka jegyző mellett a Fő úti Művelődési ház, az új Szent Mihály-templom, a Hősök-szobra, a Római Katolikus Kisdédóvó léte mind az ő nevéhez kötődik. Amíg a bírói hivatalt ellátta, tiszteletdíjából tartotta el a családot, a gazdálkodói jö-

K. László István és felesége, Tarcsai Rozália

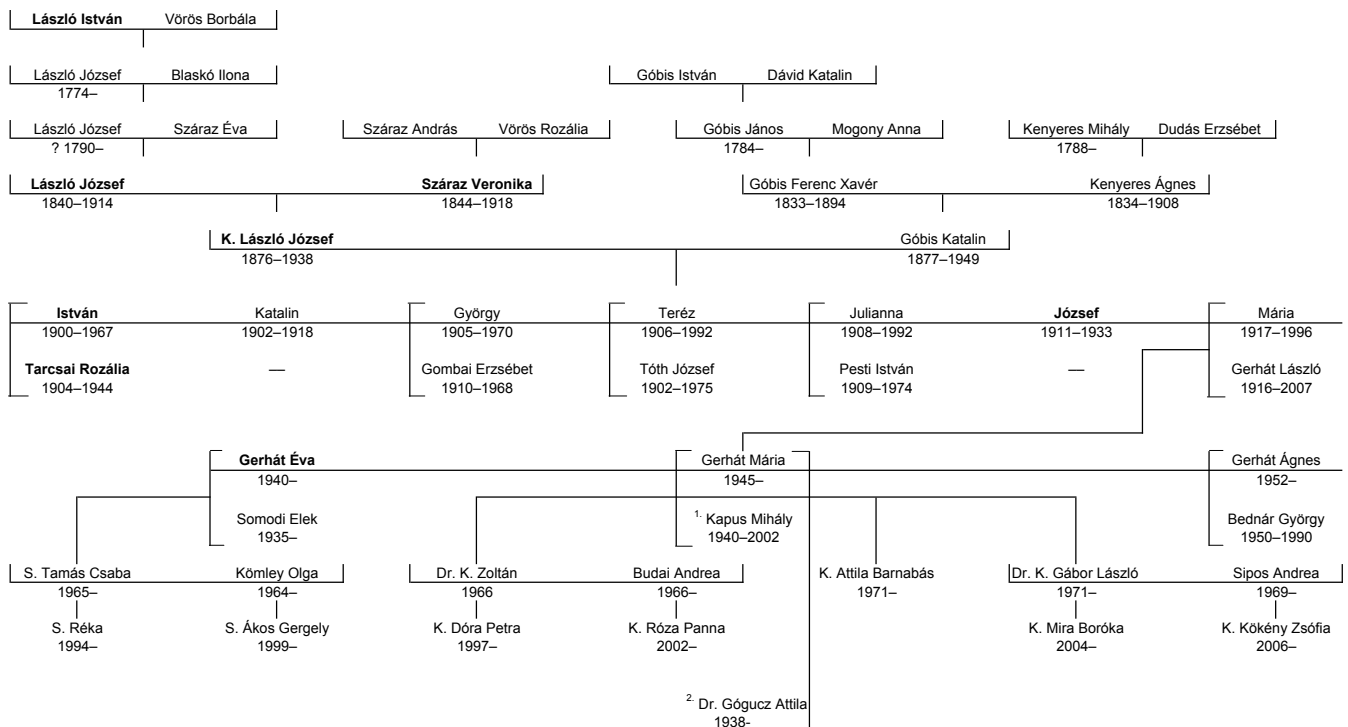
vedelmét – amely egy 15 holdas, jól felszerelt, gépesített gazdaságból származott – gyakran ajánlotta fel jótékony célokra. Érdekesség, hogy házat egy, a múlt lapszámban megjelent szalmatetős vályogház, a volt községháza helyén építette fel. Amikor az új községháza a szemközti oldalon elkészült (1900–1901), megvásárolta a régi épületet, majd lebontatta, és annak alapjain építette fel Komondi kőművessel ötablakos, polgári küllemű, oromzattal díszített otthonát. A régi ház

hosszanti része részben megmaradt, ez volt valaha a jegyző lakása, amelyet később már kamrának, istállóknak használtak. Gyermekei közül a képen szereplő István emelkedett ki okosságával, szociális érzékenységgel. Több évig törvénybíróként tevékenykedett a községben. József nevű fia az orvosi hivatás iránt érzett elkötelezettséget, s a család – nem kis áldozatok árán – taníttatta. Részben az értelmiségi pálya, részben pedig a családja által hozott nagy anyagi áldozat okán lemondott örökségéről a testvérei javára, akiket nem tudtak ilyen szinten taníttatni. Jóképű, kedves, szerény fiatalembernek ismerték, elválaszthatatlan jó barátja volt Legindi István, aki előbb pap lett, majd később ő is az orvosi hivatást választotta. Sajnos huszonkét évesen a kor rettegett betegsége, a tüdővész hirtelen, utolsó éves, cselédkönyves orvostanhallgató korában utolérte. Meghiúsultak a család reményei és nem egy testvérenek remélt továbbtanulása is. Földek, házak kerültek eladásra egyrészt a betegség, másrészt korábbi gazdasági nehézségek és a magas hitelezési kamatok miatt. A betegség László Józsefet fia halála után hamar utolérte, 1938-ban hunyt el. Hét gyermeket nevelt fel, közülük kettőt fiatal felnőtt korban vitt el a betegség. László bíró tulajdona volt az ún. „angyalkás” Pénzár-ház, amelyet valaha egy igényes, Vácról származó építész tervezett. László József első fia, a már említett István, itt kezdte önálló életét Tarcsai Rozáliával. A házat eladták, Bohunka jegyző vásárolta meg. Később annak unokája, Száraz Katalin is ott lakott, s az ő második férjéről nevezik ma Pénzár-háznak.

A K. László család leszármazottai ma is szép számban élnek Dunakeszin, gyakran vállalva tevékenységet a város különböző intézményeiben, munkahelyein, hűségesen szülőfalujukhoz. Vallom, hogy egy-egy család múltjának megismerése közelebb visz a haza történelmének megismeréséhez.

Források: Erdész Mihály: *Dunakeszi urbáriuma*. Dunakeszi, 1998.
Pest Megyei Levéltár: *Dunakeszi anyakönyvek*
Szent Mihály-templom plébániai anyakönyvek
Édesapám, Gerhát László szóbeli közlései

A K. László családja egy részlete

CSOMA ATTILA

Új nevek az alagi hősök listáján

Ez év augusztusában dunakeszi civilek kopjafát avattak az alagi hősök emlékére. Akkor ígéret hangzott el arra, hogy a hősök iránti kutatás nem zárul le és az eredmények időről-időre publikálásra kerülnek.

Alag az első világháború idején még fiatal, mindössze néhány éve önálló község volt, de a háborús erőfeszítésekből minden rendű és rangú lakos kivette a részét. Az alagi Szent János kápolnában emléktábla őrzi 34 első világháborús hősi halott nevét. A táblán lévő lista azonban nem teljes, mivel a Pest Megyei Levéltár alagi iratai között újabb hősi halottak neveire bukkanhatunk. A levéltárban leltünk rá Russo János 23 éves lakatos nevére, aki a 32. gyalogezred katonájaként 1914. szeptember 9-én Galíciában elesve a község első hősi halottai között lehetett. Szintén Galíciában és ugyanabban a gyalogezredben szolgált Ugron János 32 éves alagi géplakatos is, aki 1916. szeptember 25-én halt hősi halált. A lovaregylet alkalmazottai között is sok hősi halottat találunk. Kock Emil lovász tüzérként szolgált a hadseregben. Súlyos frontsebesülése után 1917. július 7-én hunyt el 49 éves korában a szegedi császári és királyi tartalék kórházban. Ugyancsak lovaregyleti dolgozó volt Luda János lovász, aki 1917-ben hunyt el a 12. gyalogezred katonájaként.

A levéltári anyagok között előkerült egy 1926-ból való névjegyzék, amely a hadiárva névét tette közzé elesett édesapjuk adataival együtt. Ebben újabb tíz hősi halott nevére találunk, de immáron életkor, alakulat és a halál idejének megnevezése nélkül, csupán a hősi halott státusát és rangfokozatát megadva. A teljes lista a következő: Bóde József népfelkelő, Engelhardt Adolf népfelkelő, özv. Gergely János népfelkelő, Gergely József népfelkelő, Gutai István népfelkelő, Stadler Antal népfelkelő, Tóth Károly népfelkelő, Dézsi Gyula tüzér népfelkelő, Kis Ferenc tizedes népfelkelő, Pongrácz Antal őrmester, hadapródjelölt. Közülük csak Engelhardt, Gutai és Tóth neve szerepel az emléktáblán. A népfelkelés egy, a hadijogban használatos terminus volt, amely azt takarta, hogy az illető ország a nemzetközi jog alapján visel fegyvert és alkalmazza fegyveres erejét. A népfelkelés során olyan személyek is részt vehettek fegyveres konfliktusokban, akik erre a hadviselési jog alapján nem lettek volna jogosultak, azaz a polgári lakossághoz tartoztak. Ennek alapján a népfelkelőket a katonákkal azonos jogállás illette meg a háború során, azaz fogságba kerülésük esetén igényt tarthattak a hadifogoly státusra is. Az Osztrák-Magyar Monarchiában népfelkelésre kötelezettek voltak azok az állampolgárok, akik sem a hadseregnek, sem a honvédségnek nem voltak a tagjai. Népfelkelésre azon év január 6-ától lehetett kötelezni valakit, amelyben betöltötte 19. életévét és kötelezettségének azon év utolsó napjáig kellett eleget tennie, amelyben betöltötte 42. életévét. A népfelkelőket kor szerint két osztályra osztották. Az elsőben a tizenkilenc legifjabb korosztály, a másodikban az öt legidősebb szerepelt. Az első osztályból töltötték fel a hadsereg és a honvédség állományát akkor, amikor a póttartalékos létszám már nem volt elegendő. A második osztály fegyverrel vagy fegyver nélkül vett részt a honvédelemben. Előbbi esetben népfelkelő hadtesteket szerveztek belőlük, míg a második csoportot népfelkelő munkásosztályokba csoportosították és erősítési, újtávítási munkákat bíztak rájuk.

Amint az a fenti névsorban is látható az alagi első világháborús hősök döntő többsége a népfelkelők sorából került ki. Kivételt ez alól Kock Emil tüzér és Pongrácz Antal jelenthet. Előbbi kora miatt nem lehetett népfelkelő, utóbbiról pedig tudjuk, hogy hadapródjelöltként szolgált, azaz a tartalékos tiszti iskola növendéke volt, amikor elesett. Pongrácz Antal személye más okból is érdekes, hiszen így nevezték az alagi községi elemi népiskola első igazgatóját is. Utódja, Bakos Sándor szintén részt vett a háborúban, de szerencsésen hazatért. Sajnos arról nincs információnk, hogy mikor lett az intézmény vezetője, így ez nem segít Pongrácz azonosításában. Mindezenre érdemes utána nézni annak, hogy a hősi halottak névjegyzékén található Pongrácz Antal őrmester nem azonos e az iskolaigazgatóval, annak ellenére, hogy az iskola eddig nem így tudta. Annál is inkább élnénk a gyanúperrel a két név azonosságának ügyében, mert tartalékos tiszt csak olyan személy lehetett, akinek legalább középfokú végzettsége volt, és ez még korántsem volt általános a korban.

A levéltári forrásokon kívül visszaemlékezők is beszámoltak újabb alagi hősokról. A mai napig Alagon élő 95 esztendőes özv. Fácán Mihályné született Schieszler Anna az elemista éveket az alagi iskolában járta ki. Elmondása szerint több osztálytársa is hadiárva volt, név szerint: Farkas Magdolna, Ferenczi Anna, Dési Mancsi és Háár Erzsébet. Feltételezhető, hogy közülük Dési annak a Dézsi Gyula tüzérnek az árvája, akinek a nevét a levéltárban magunk is felleltük és csak névtévesztés történt. Anna néni két második világháborús hősi halott nevét is felidézte. Visszaemlékezése szerint egy bizonyos Pukk Béla alagi lakos is hősi halált halt, a rokon Vass Sándor pedig vélhetően 1945-ben szintén a harcokban esett el.

Ezekkel az újabb nevekkal 87 tagúra bővült az alagi hősök listája. A gyűjtés azonban nem zárult le, további nevek után kutatunk, és a bizonytalan adatokat is folyamatosan igyekezzük pontosítani. Ebben a munkában tisztelt olvasóink segítségére is számítunk.

Az eddig fellelt alagi hősök:

Balogh Gyula, Benk István, Beranek Lajos, Bogovits István, Bóde József, Burger Izidor, Chermek Antal, Csuda János, Dadai Zoltán, ifj. Dadai Zoltán, Dávid Antal, Dézsi Gyula, Engel László, Engelhardt Adolf, Enyedi Gyula, Farkas, Ferenczi, dr. Fék András, Fortrán László, Galló Imre, dr. Gerbert Ottóné, Gergely János, Gergely József, Gutai István, Haberzettl József, Habura János, Hajnal Alajos, Háár, Horváth István, Horváth János, Jakus Károly, Kis Ferenc, Kiss József, Kock Emil, Koczó István, ifj. Kollarik István, Kompass Gyula, Konrád János, Kovács Imre, Langer József, Larassey Ferencz, Lénárt Mátyás, Lovász Pál, Luda János, Matl Nándor, Müller Ferencz, Nagy Lajos, Neszmély István, Ney Janka, Németh Sándor, Paszternák Dezső, Paszternák Dezsőné, Paszternák György, Paszternák Hedvig, Peschika Károly, Pintér Róza, Pongrácz Antal, Póhl Harry Alfréd, Pukk Béla, Rátki Ferenc, Ritz János, Ritz László, Róka Sándor, Russo János, Sáreczky Béla, Schmidt Árpád, Schusztler János, Smejda Venczel, Stadler Antal, Sugár Jenő, Szentrei Béla, Székely István, Takács Magda, Tolnai János, Toma István, Tóth Benjámin, Tóth Károly, Török Rezső, Ugron János, Uitz János, Varga István, Vass Sándor, Vida József, Viola Gábor, Zernik Károly, Zich János, Zlakkner Lipót

SZÓKE KÁLMÁNNÉ

Múltidéző emlékek városunk helytörténeti gyűjteményében

III. rész

A télidő munkálatai, a nagy ünnepek, névnapok között a disznóvágás – gyermekkorom legnagyobb élménye – várva várt esemény volt. A dunakeszi szokásokról tősgyökeres családokat kérdeztem.

Emlékeim szerint a disznóölésre már napokkal előbb kezdtek készülődni a családok. Idejében szóltak a rokonoknak, azoknak a szomszédoknak, akikre számítottak a disznófogásnál, a leszúrásnál, a feldolgozásnál. Előkészítették az edényeket: vājlingokat, lábasokat, fazekakat, zsírosbödönöket, teknőket, üstöt (bográcsot), üstházat (katlanházat). Fát vágtak, kimérték a fűszereket, előtte való nap megpuccolták a rizst, a kilónyi fokhagymát, a több kiló vöröshagymát, amiből még ezen a napon meg is sütötték a hurka alá valót és felkockázták a bélmosáshoz valót is. Kora hajnalban a házigazda pálinkával fogadta segítőt, néhány háznál a gazdasszony ekkorra pogácsát is sütött. A koccintás után a böllér bement a házba az ólba, óvatosan kihajtotta, a fogók oldalt várták. Mikor megfogták a jószágot, a böllér leszúrta, valaki egy nagy tálat tartott oda, amibe felfogták a vért. A kora hajnali órákban leszúrt disznó sívilkolását, visongását innen is, onnan is – szinte visszhangként –, a falu több részéből is hallottuk. A leszúrt disznót ezután megperkeltek. „A múlt század elején itt Dunakeszin a nádfedeles tetők miatt nem volt szabad a házak udvarán pörzsölni a disznót, ezért a temető alatti folyóparton – a sudár jegenyefasor közelében – teheték ezt meg. Eleinte rozsszalmával pörzsölték a leölt jószágot. A disznó bőrért pörzsölés közben forró vízzel többször átmosták, átkaparták a füle tövétől a farkáig. Pirkadatra gyönyörű fehér volt a bőre” – meséli Lengyel József. Az 50-es években már megjelent a fatüzelésű vaspörzsölő. Miközben a Lengyel családnál a disznóperzséléstől beszélgetünk, látom szemük csillogásán, elmerengő tekintetükön, hogy visszaképzelik magukat a fagyos, sötét reggelt megvilágító aranysárga szalma fel-fellobbanó lángja köré, s a szalma halk, finom pattogása is visszacseng fülükbe.

Pörzsölő a Gyűjteményben

A pörzsölés után a disznót kétoldalt kitémasztották és elkezdődött a feldarabolás. A mészáros rémfára akasztotta a leölt disznót, oda csörlővel húzta fel. „Mi csak orjára (hátagerinc) szedtük a disznót, – meséli Lengyel József – a belet külön kisebb teknőbe fordítottuk. Kibontottuk belőle a májat, tüdőt. Ekkorra már az egyik üstben forrt a víz az abárlénekből, abalénekből. A hurkának való nyelvet, májat, fél fejet, nyiradékokat raktuk bele. Reggelire a dolgozókat, abárolt szalonnával, csalamádéval, friss kenyérral, újbórral kínáltuk.”

Közben folyt a bélmosás. A még párolgó friss bélről először lestedték a fodrosát, a bélzsírt, (megabárolták, hurkakásába darálták) majd két asszony – egyik vizet öntögetve – kiforgatta a belet (belőle a bélsarat), majd hosszú órákon át vöröshagymával, ecettel, sóval, szódabikarbónával időnként kifordítva mosták. „Ha elég tiszta volt, a kezünk fejéhez tapadt. Volt, hogy próbaképp a meszelt falhoz vágtuk, ha megragadt rajta, már tiszta volt.” – mondja Lengyelné Erzsike. A félbevágott disznót bevitték a nagy bontó asztalra és megkezdődött a darabolás. Lengyeléknél hártán bontották az oldalast, lefejtették a pafleket (dagadót), a hasaaljából császárszalonnát, zsírnak valót daraboltak, amit nagy bográcsban azonnal ki is sütöttek. Az üst aljára kevés vizet öntöttek, s mikor már a szalonna kezdett pirulni, tejet öntöttek hozzá, hogy szép piros legyen. Nagy szűrőkanállal szedték ki a tepertőnek valót a vajlingba. „A hentes ilyenkor vízzel kézzel megspriccolta a tepertőt, majd összerázta, így lett ropogós” – emlékszik vissza Kaziné Mészáros Rózsika édesapja mozdulataira. Régen, amikor még nem volt hűtőszekrény, a tepertőt, és a lesütött húsdarabokat bödönbe tették, és zsírral leöntötték, így tartósították. A konyhában közben a kisteknőben készült a hurkaalap. A Lengyel család is készített véres hurkát, amihez a zsemle előtt való nap kockázták fel, és pirították meg. A vér felfogásakor rögtön sót tettek bele és kavargatták, hogy meg ne aladjon. A véres hurka töltelékébe ezt öntötték. Mészároséknál a fele vért megaltatták, ez abálás után felkockázva, hagymás zsíron, fűszerezve, kisütve finom reggeli volt. Rózsika emlékei szerint, a család füstölt, ún. „fekete hurkát” is készített.

A munka egy időben zajlott az udvaron és a konyhában. A gyerekek is segítettek, fát hordtak a katlanházhoz, ügyeltek a tűzre, vizet hoztak, amit a bélmosóknak öntögettek. A reggelt már huncutsággal kezdték. A pörzsölés után a böllér által leszedett disznókörmet – akármilyen forró is volt még – az ujjakra húzták, eleveníti fel gyermekkori emlékeit Somodi Elek, Éva. „Ebédre pecsenyesültet készítettem, a sokféle húst sóval, fokhagymával, törött borssal ízesítettem, víz helyett borral sütöttem pirosra, mellé a hurkához főtt rizsből adtunk. Általában csalamádét, savanyú uborkát, paprikát tálaltunk hozzá. A rokonoknak ebédre is ezt küldtünk” – meséli Lengyelné Erzsike néni. Ebéd után töltötték a kolbászt. Kora délutánra a nagy zsvaj, sürgős-forgás lecsitult, minden edény elmosva a helyére került, rend lett, senki sem gondolta, hogy itt ma disznóölés volt. Erről csak a sparhelt melege, a fővő vacsora illata árulkodott, ami disznótorra várta a rokonokat, a segítőt. Az elmaradhatatlan orjaleves, a töltött káposzta, sült hurka, kolbász, a gazdasszony friss hájból sült leveles (többnyire lekváros) tésztaja, a gazda finom bora mellett jólesett a beszélgetés, egy kis mulatozás a fáradságos munka után. Másnap a gyerekek hordták szét a szomszédoknak, rokonoknak a „kóstolót”: pecsenyét, hurkát, kolbászt, maréknyi tepertőt. Szívesen tették, mert diót, szőlőt, mandulát, vagy aprópénzt kaptak érte. Azok a családok, akik nem tartottak disznót, hentesnél vásároltak. Szinte minden faluban volt hentes-mészáros, Dunakeszin és Alagon több is. Alagon: Börzsönyi Nándor, Fülöp Gergely, Pirok Dezső, Dunakeszin: Bíró Ödön, Enyingi László, Fehér László, Mészáros János, Sztarek Lénárd és Vörös Vince. A Lengyel, Kazi, Mészáros, László és Somodi családtól nagyon sok tárgyat, használati eszközt öröközünk a Helytörténeti Gyűjteményben. Ezúton is köszönjük!

HORVÁTH LAJOS

Alagi Bekény Benedek, Janus Pannonius verseinek kiadója

Werbőczy István királyi ítélmester 1514 elején Janus Pannonius tíz elégiáját Bécsbe küldte kinyomtatás céljából az ott tanuló Bekényi Benedekhez. Johannes Camers bécsi professzor gondozásában, Bekényi Benedek ajánló soraival és néhány latin nyelvű versével a mű hamarosan kijött a nyomdából.¹ A Werbőczyhez címzett ajánlás Janus Pannonius nagyságát méltatja és általa Magyarország dicsőségét hirdeti.²

Lexikonjainkban Bekényi Benedek néven találjuk azt a személyt, aki – mint bizonyítani fogjuk – a középkori Alag faluban földbirtokos volt, és neve az oklevelekben általában Alag-i Beken Benedek alakban fordul elő. A lexikonok szerint humanista költő és tudós, Werbőczy István familiárisa, pártfogoltja. Bécsből hazatérve 1517-től a királyi kiskancellária jegyzője, 1524-25-ben személynöki, 1525-26-ban nádori ítélmester. További sorsa a lexikonok szerint ismeretlen, úgy tudják, hogy 1544-ben már nem élt.³ Apja, Alagi Bekény Dénes a Heves megyei Mikófalván őshonos család tagja. Mykófalva-i Beken Dénes legmagasabb tisztsége a budafelhévízi prépostság udvarbírája volt. Írott forrásban legkorábban 1472-ben tűnik fel ezen a néven, majd 1486-tól a neve rendszeresen Alagi Dénes, Alagi Bekény Dénes, Alagi Literatus Dénes stb. Nevének változása összefügg azzal, hogy 1472-ben az Alagi családtól alagi és sikátori birtokrészeket vett zálogba, kölcsön fejében. Ezeket a birtokokat 1482-1483-ban végleg megszerezte, mert a zálogösszeget Alagi Miklós korábbi birtokos nem tudta visszafizetni. Mégis csak 1486-tól nevezi magát az udvarbíró Alagi Dénesnek, ekkoriban költözhetett Alagra, illetve építtetett házat magának Alagon. Tudunk róla, hogy emellett Budavárban is voltak házai. Alagi Dénes felesége, Kürti Miklós lánya, Katalin, 1482-1493 között szerepel az oklevelekben. 1511-ben már özvegy, Alagi Dénes tehát 1511 előtt halt meg.⁴ A házasságból két fiúgyermeket ismerünk: Alagi Benedeket és Alagi Virág Gáspárt. Kettőjük közül most csak Alagi Benedekkel foglalkozunk.

Alagi Benedek neve 1489-ben tűnik fel először oklevélben, néhaiként utoljára 1527-ben.⁵ A kor szokásai szerint kb. 10 évesnek kellett lennie annak, akit apja már jogi aktus kapcsán írott forrásba foglaltatott. Ennek megfelelően Alagi Bekény Benedek 1479 körül született. Így talán 47-48 évet élhetett.

Alagi Bekény Benedek az apjától örökölte alagi és más birtokait is. Az alagi birtok 1472-1482 között zálogos birtokként,

majd 1483-1511 között saját tulajdonként volt a Mikófalvai Bekény család kezén. Alagi Bekény Dénes halála után a két fiú, az idősebb Benedek és a fiatalabb Gáspár között oszlott meg. A megosztás nem volt megnyugtató, mert a testvérek ezután hosszasan pereskedtek. Végül 1524. április 22-én, az Üllön székelő Pest megye hatóságának négy szolgabírája előtt, a pert közös akarattal beszüntették. Ebből a periratból részletesebben megismerhetjük alagi birtokaikat. Benedek, alagi birtokának egy részét, a falu végénél, a kép (szobor?) mellett (penes effigiem in fine dicte possessionis) átengedte Gáspárnak.⁶ Gáspár, az egyezség szerint, Sinka Simon jobbagyot adta át a bátyjának. Alagi Bekény Benedek 1527 körül elhunyt, ezért ebben az évben, április 17-én, I. János király parancsot küldött a váci káptalanhoz a birtok újabb megosztására.⁷ Felmerül a kérdés, hogy Alagi Benedek nem a mohácsi csatában lelte a halálát 1526. augusztus 29-én Gáspár nevű öccsével együtt, mert ez az irat mindkettőjüket halottnak mondja. Ekkor Gáspár özvegyét és gyermekeit zálogjogon beiktatták a Benedek által örökbe hagyott alagi nemesi telekbe, ennek felső végében levő kőházba és a Mihályréte nevű kaszáló birtokába. A „nemesi telek” azt jelenti, hogy adómentes, a kőház pedig nemesi udvarház, amelyben addig Alagi Bekény Benedek családjával lakott. Hivatala valószínűleg Budán volt, ahonnan hétvégekre haza járhatott.

Leszögezzük, hogy dolgozatunk elsősorban helytörténeti jellegű és célzatú, ezért csak érintjük az irodalomtörténeti vonatkozásokat. Alagi Bekény Benedek működése ugyanis több tudományág körébe tartozik, ez lehet jogtörténet, igazgatástörténet, irodalomtörténet, humanista eszmétörténet, helytörténet. Alagi Benedek 1510 és 1514 között, Werbőczy István költségén, Bécsben és Itáliában tanult, ezért familiárisi hűséggel és odaadással tartozott urának és mentorának. Több vidékre, országra kiterjedő humanista kapcsolatrendszer épített ki már fiatal éveiben. Gondolkodása a humanista eszmeáramlatoknak volt kitéve. A Bécsben 1514-ben kiadott Janus Pannonius-kötet méltán beírta nevét az irodalomtörténetbe. A kötet elé írt ajánlásában nevét „Benedictus de Beken” alakban jegyezte le. Ezért van az, hogy az irodalomtörténet ezen a néven ismeri és Alagi nemesi előnévről mit sem tud. Így, egy késői említés kapcsán halálát 1544-re teszi, pedig 1527-ben már nem élt.⁸

Sikerült tehát azonosítanunk Bekényi Benedek – kb. 1479-1526 – humanista tudóst, költőt és jogászt Alagi Bekény Benedekkel, az országos személyiséget a helyi középnemessel, kisbirtokát az alagi birtoktestekkel. Felismerésnek és tudományos nyereségnek tartjuk, hogy a XV-XVI. századi jeles személyiség országos története és humanista írói pályájának bőséges irodalma mellé felsorakoztathattuk középnemesi családtörténetét, magánéletét is.

1 *Elegiarum aureum opusculum*. Bécs, 1514.

2 *Magyar humanisták levelei XV-XVI. század*. Bp., 1971. 31, 461-464, 529.

3 *Magyar irodalmi lexikon I.* Bp., 1963. 127.; *Magyar életrajzi lexikon I.* Bp., 1967. 161.; *Új magyar irodalmi lexikon I.* Bp., 1994. 174.

4 Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig*. Bp., 1938. 1009, 1096, 1104, 1120, 1135, 1171, 1178, 1181, 1269.

5 Bártfai: *i.m.* 1153, 1358, 1413, 1443, 1472, 1516.

6 Bártfai: *i.m.* 1443.; Szenci Molnár Albert szótára szerint (1604) az effigies, -ei ábrázatot, képet jelent. A szobor inkább statua, statumen, palus, ezért bizonytalanokunk a fordítással.

7 Bártfai *i.m.* 1472.

8 Bővebben Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség megoszlása*. Bp., 1935. és Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Bp., 1955.

SZAKÁLL LÁSZLÓNÉ

A gyártelepi katolikus egyházközség és a Jézus Szíve templom története

II. rész

A műhelytelepi katolikus egyházközség boldogan vette birtokába az 1944. június 29-én felszentelt Jézus Szíve templomot. A templomépítés kezdeményezőjét, Lányi Ferencet bensőséges ünnepséggel búcsúztatták 1944 szeptemberében nyugdíjba vonulásakor. Utódja a Főműhely élén Kerényi Béla műszaki főtanácsos lett. Az év nyara-ősze a bombázások szörnyűségével telt el, a front közeledtével többen elmenekültek. A németek a főhadiszállásukat a Műhelytelepen rendezték be, megfigyelőállásukat az új templom tornyába helyezték. Ennek következménye a torony szétlövése és a templom északi falának belövésekkel teli megrongálódása lett. A templom belső mennyezetén a repeszek, lövések nyomai ma is láthatóak. A szovjetek 1944. december 8-án érték el Dunakeszi térségét és 28-án foglalták el végleg. A megpróbáltatások borzalmas napjait, hónapjait a telep lakói Delia főtisztelendő úrral együtt pincékben töltötték. A harcok elülte után a műhelytelepiek elhagyva bűvőhelyüket hozzáláttak a romok eltakarításához. A főműhely 1945. január 26-án megkezdte munkáját. A beinduláshoz Lányi segítségét kérték. A szakemberek elsőként a torony helyreállítását végezték el. Az iskola épületét a szovjetek birtokolták. A tanítás a hittanoktatással együtt átmenetileg a Magyarság zöld-termében folyt. Körmeny Lajos iskolaigazgatót 1946-ban nyugdíjazták. Ő volt a Jézus Szíve templom első és utolsó kinevezett kántora. 1951-től jelen ideig a kántorságot illetmény nélkül, „Isten dicsőségére” végezték: Kuti Antal, Bencsik László, Szentkúti Péter, Baka József, Kiss Gézané, Dr. Tasi László és Altsach Gergely. A MÁV Elemi Iskola igazgatója Pallós László lett. Zeneértőként átvette a 30-as években alakult, Vavra István által vezetett Szent Cecília egyházi vegyeskart. A tantermekben a falon maradt a feszület, a tanítás minden nap imával kezdődött. A hittanórákat Delia tisztelendő úr tartotta az iskolában.

Az 1949-es elsőáldozók

Az 1949-ben készült fényképen látható, hogy az elsőáldozó osztályt még elkísérhette (jobbról) Pallós László igazgató, Maár Tihamérné tanítónő, és Delia István tisztelendő úr. Az iskolát 1950-ben államosították, nehéz idők következtek. Pallós nem vállalta tovább az iskolavezetést. Az egyházi kórus is megszűnt. A Béke úti házban megvonták az egyházközségi hivatal működését. Delia tisztelendő úrnak a községi plébániára kellett költöznie, igen sanyarú körülmények közé. Onnan járt

a Műhelytelepre papi szolgálatát teljesíteni. Segítője Fodor Ilo-
na, telepen élő szerzetes nővér volt, aki Gellai István bácsit, az egyházközség első sekrestyését váltotta a szolgálatban. Megszűnt az iskolakápolna idején alakult Oltáregylet is, melynek tagjai a csoportos imaórák mellett kézimunkáztak, hímeztek, horgolták a templomi és jótékonyági vásárra szánt terítőket, előkészítették a templomi ünnepeket.

Hárompapos esküvő. Középen Fehér Zoltán

Delia Istvánt 1956-ban Fehér Zoltán (született Kőszegen 1918-ban, meghalt Vácon 1975-ben), a váci papnevelő szeminárium korábbi gondnoka követte a lelkipásztori szolgálatban. Lakhelyül albérletként a Fő út 182. szám alatti igen leromlott állapotú, volt Rozsnyai vendéglő helyiségét vette ki. Mivel 1957-ben az egyházközség elnyerte a plébánia címet, a lakhely egyben plébániahivatalként is funkcionált. Fehér Zoltán határozott megjelenésével, jól kommunikációs készségével kedvező kapcsolatot alakított ki a hívekkel, az iskolavezetéssel és a tantestülettel. A hittanórákat – ha csekély létszámmal is, de – az iskolában tartotta. Az ő működése alatt készült el 1961-ben a „csodálatos kenyérszaporítás”-t megjelenítő gyönyörű főoltárkép, Károly Gyula egyházi festőművész alkotása. Jobb oldalán a művész megörökítette az alapító Lányi Ferenc családját, bal oldalán pedig a sokat adományozó gazdákra emlékeztető időszedő paraszt házaspárt. Ezekben az években került az oldalfalakra Szanka József, a Járműjavító Üzem festő-mázoló, aranyozó mester munkája, a Jézus Szívét tisztelő „12 ígéretének” egy-egy mondata. Csakhamar a szembeoltár megépítésére is sor került. Anyagi fedezet hiánya miatt praktikus megoldásként két mives ülőpad összetételével készítették el. A padok előzőleg a szentélyben a Lányi család helyéül szolgáltak. Fehér Zoltán törekedett a szertartások lélekemelő, magasztos ünnepélyességére. Gyakran előfordult a főpapos vagy a többpapos szentmise, esküvő. 1959-1981-ig vasár- és ünnepnapokon 9 órakor a gyártelepi Jézus Szíve templomban SBB Peisch Ferenc szalézi szerzetes páter kíségetőként misét tartott és előtte gyóntatott. Csillaghegyről autójával kora reggel érkezett. Huszonkét év szolgálat után búcsúlevélben köszönt el az őt nagyon kedvelő és tisztelő híveitől. Feri atya még él, 87 éves.

1965-ben Fehér Zoltán Vádra került. Dr. Oláh Antal (született Budapest, 1920. június 30-án) követte őt a templom élén. Mivel a plébánia bérelt helyét megszüntették (a Fő út 114. al-
at-

ti gyártelepi gyógyszerterát költöztették ide), az új plébánosnak albérletet kellett keresnie. Testvérei anyagi támogatásával, 1968-ban, a Fillér utca északi részén, a 7. szám alatt, az ekkor épült OTP lakásokban vett ingatlant. A továbbiakban itt működött a plébániahivatal is.

Oláh atya lelkipásztori munkájának kezdetén továbbra is nehéz idők jártak. A hittanórák a sekrestyébe szorultak. A hittanra járó gyerekek száma kevés volt. Nem sok szülő vállalta az írásos kérelemmel járó legális beíratást. A Gyártelep különösen veszélyes hely volt. Figyelték a vallásgyakorlókat, templomba járókat. Többen az 1949 előtti vallásosságukat elleplezték vagy megtagadták. A pálfordulás különösen néhány oltár-egyleti és egyházközség vezetőségi tagnál volt megdöbbenő. Azért maradtak még megfélemlíthetetlen, vallásgyakorláshoz hű családok. Oláh plébános úr segítői voltak: „Sellmama”, a „Templomanya” (1957-től folyamatosan, már Fehér Zoltán ideje alatt is), egyházközség testületi elnökként Káldos Endre, majd Bozsó Zoltán és mások. A plébános csakhamar felmérte az új családok beköltözésével folyamatosan bővülő egyházközség vallásgyakorlási igényeit. Lelkipásztori tevékenységének fő célkitűzéseként igyekezett közösségteremtő céllal kulturális programokat kezdeményezni. Az 1970-es években több alkalommal zárandokutakat szervezett Lourdes-ba. 1989-től örömmel adott helyet a Bárdos Lajos Általános Iskola mára már hagyományossá váló október 1-i hangversenyeinek, majd 1992 májusában a Bárdos Iskolák Országos találkozásának. Oláh plébános úr szolgálata alatt 1995-ben alakult a Harmonia Sacra vegyes kar Szakáll Lászlóné ny. iskolaigazgató-karnagy vezetésével, melynek adventi és búcsúnapi hangversenyét minden évben megrendezik a templomban. E kórus, az 1950-ben feloszlott Szt. Cecília kórus jogutódja. Időközben a 70-es években ifjúsági kamarakórus is működött Kiss Zsuzsa, akkor még karnagynövendék irányításával.

A hitoktatás 1989 után az egyházközség területén lévő iskolákban zajlott. Kezdetben maga a plébános úr tartotta, majd civil hittanoktatók álltak helyébe. A felnőttek imacsoportokban találták meg helyüket. Oláh atya másik nagy célkitűzése az egyházközség fiatalítása volt. 1990-ben Dr. Brusznai József plébános úrral és Kaló Andrásnéval létrehozta a Szentjánosbogár Alapítványt, melynek feladatául a 6-16 éves gyermekek lelkiéletre való felkészítését tűzték ki. Dr. Jankovics István kezdeményezésére megalakult az „Európai Cserkészet” Nérai Szent Fülöp Cserkészcsapata. Az ügyet a plébános úr és a felnőtt vezetők, Fehér Ida ny. óvónő, Worowska Tereza, Greskovits János, dr. Ládai Balázs aktívan támogatták. Ma már a tagok ifjává és felnőtté cseperedve Szentjánosbogár Klubba, a cserkészek vezetőkké váltak. Ők bonyolítják az évközi programokat, a nyári táborozást, az egyházi szertartásokon a gitáros éneklést. Oláh atya életében kiemelt eseményre került sor 1990-ben. II. János Pál pápa magához hívatta, hogy számoljon be a magyar katolikus ifjúság mozgalmairól, különösen dunakeszi vonatkozásaiban.

Az egyházközség lelki életének erősítésével párhuzamosan szükségessé vált a templom épületének, berendezésének kiegészítése. Így készült el a 60-as évek végén Kitlinger ötvösművész munkájaként a keresztelőkút. 1968-ban a harangok a haranglábról felkerültek a toronyba. 1955-től 1963-as haláláig, a Gyártelepre költöző id. Merksz Ferenc volt a harangozó. Elkészült a templom előterét lezáró üvegezett fal. 1992-ben Keszthelyi Ferenc váci püspök felszentelte a templom külső falán elhelyezett, Lengyel István művésztanár készítette Mindszenty József domborművet. A templom déli oldalán felépült Szt. Imre Ifjúsági Ház szentelésére 1995-ben került sor. 1999-ben megtörtént a templom gázvezetékes fűtésének beszerelése. 2000-ben átépült az orgona. Oláh plébános úr építkező tevékenységének koronája a Jézus Szíve plébánia (benne az ifjúsági előadóteremmel) megvalósítása volt. Előzőleg 2000-ben megvette a területet a MÁV-tól. Az ünnepélyes felszentelést dr. Beer Miklós váci püspök végezte 2003. december 13-án. Az előadóterem a rendezvények színhelyévé vált, pl. 2004-ben kiállításal emlékeztünk a templom 60 éves fennállására.

Dr. Oláh Antal tenni akarását szolid, de állhatatos közéletiségét a város vezetősége és a hívek is nagyra becsülték. Ennek jeléül az egyházközség 1997. október 18-án megünnepelte az apát cím adományozását, 2000-ben 80. születésnapját, mely alkalommal a város díszpolgárává emelte, 2005-ben pedig gyémánt miséjét. Dr. Oláh Antal apátplébános, püspöki tanácsos egészségi állapota miatt papságának 61., gyártelepi működésének 41. éve után 2006-ban nyugdíjba vonult. Ez év szeptember 1-től Szádoczky Károly apát, kanonok, plébános lett az utód. Károly atya a helyzet felmérése után cselekedett. 2008-ban megtörtént a templom életveszélyes elektromos vezetékeinek teljes lecserélése. A toronysisak felújító mázolást kapott. (A toronyóra sohasem működött.) Az egyházközség ebben az évben kiállításal emlékezett meg az Eucharisztikus Kongresszus 70. évfordulójáról a plébánia előadótermében. 2009-ben a templom felszentelésének 65. évfordulójára megújult a főbejárat, a lépcső új burkolatot kapott. A templom belső tere kifestve fogadta a híveket és az ajándékba kapott Jézus Szíve szobrot. Az évforduló ünnepélyes szentmiséjén szentelték fel a szentélyben elhelyezett új Jézus Szíve nemzeti és pápai zászlókat. Ezek mellé került a 30-as évekből fennmaradt két lobogó. A lelkiélet minőségi javítása céljából Károly plébános úr hetente bibliaórát tart, ezen kívül Szentségimádásokat, tanácsos ünnepeken ünnepi miserendet vezetett be. Évenként egy-két zárandoklatot szervez kiemelt búcsúhelyekre. Gondot fordít a fiatalág aktivizálására.

Úgy tűnik a gyártelepi római katolikus egyházközség átvészelte a 20. század viharait, a 21. század elején is vallja és meg is akarja tartani az alapítólevél zárómondatában megjelölt mottót: „Hirdesse a dunakeszi műhelytelepi Jézus Szíve templom, hogy Isten nélkül nincs Haza, nincs feltámadás, hogy az élet viharai-ban egyedül Istenhez menekülhet az emberi lélek és hogy csak vele és Érette akarunk élni, Amen.”

